

Lefkoşa Mevlevîhânesi'nin Şair Şeyhlerinden Siyâhî Mustafa Dede

Bayram Ali KAYA*

Özet

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin vefatından sonra kurulan ve zaman içinde sistemli bir tarikat hâline gelen Mevlevîlik düşünce, kültür, sanat ve edebiyat hayatımıza doğrudan ya da dolaylı bir şekilde pek çok katkıda bulunmuştur. Bu süreçte mevlévîhâneler Mevlevîliğin hayata dönük yüzü olmuş, çeşitli düşünce, eğitim ve sanat faaliyetleri daha ziyâde bu mekânlar vâsıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

Bağdat, Şam, Halep, Saraybosna, Filibe, Selanik, Üsküp vd. gibi Anadolu coğrafyası dışındaki Osmanlı şehirlerinde kurulan önemli Mevlevî dergâhlarından biri olan Lefkoşa Mevlevîhânesi, adanın fethinden yirmi iki yıl sonra, Arap Ahmet Paşa tarafından kurulmuştur. Aynı zamanda şehre kimlik kazandıran önemli mekânlardan biri olan Lefkoşa Mevlevîhânesi'nden günümüze sadece semâhâne ve türbe bölümleri ulaşmıştır. Yapı günümüzde Mevlevî Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Lefkoşa Mevlevîhânesi'nde, kuruluşundan itibaren birçok ismin postnişin olarak görev yaptığı bilinmektedir. Esasen şeyh efendiler arasında sanatın bir veya birkaç dalı ile ilgilenmiş, bilhassa şairlik yönü bulunan başka isimler de olmakla birlikte, bildirinin amacı ve çerçevesi gereği, bunlardan sadece Siyâhî Mustafa Dede üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Lefkoşa Mevlevihanesi, Siyahi Mustafa Dede, Mevlevilik

Abstract

The Mevlevi, which was founded after the death of Mevlana Celâleddîn-i Rûmî and which has been a systematic sect in time, has contributed directly or indirectly to our life of thought, culture, art and literature very much. In this process, the Mevlevihans were the faces of the Mevlevi religion, and the various activities of thought, education and art were conducted more or less through these places.

The Nicosia Mevlevihane, one of the important Mevlevi dergâhs (the dervish) established in Ottoman cities outside of Anatolian geography such as Baghdad, Damascus, Aleppo, Sarajevo, Plovdiv, Thessaloniki, Skopje and others, was founded by Arap Ahmet Pasha twenty-two years after the conquest of the island. At the same time, from the Nicosia Mevlevihan³, which was one of the important places giving identity to the city, today only left semahane and tomb sections. Since it has been founded, it is known that in the Nicosia Mevlevihane there were many names served as the postnis (the sheikh of the dervish).

Today, the building serves as the Mevlevi Museum. In fact, although there were other names dealing with one or several branches of art and getting interested especially in poetry among the sheikh masters, due to the purpose and frame of the article, only Siyahî Mustafa Dede was emphasized.

Keywords: Nicosia Mevlevihan, Siyahi Mustafa Dede, whirling dervishes

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

Kıbrıs'ta dünyaya gelen Siyâhî Mustafa Dede, hocası Dânişî Ali Dede'nin Kudüs Mevlevîhânesi'ne tâyini üzerine bir süre Lefkoşa Mevlevîhânesi'nde onun derslerini devam ettirmiştir. Daha sonra Gelibolu ve Mısır Mevlevîhânesi'nde postnişânlık yapmış, akabinde tekrar Lefkoşa'ya tâyin olunmuş ve vefâtına dek bu dergâhta irşad vazifesini sürdürmüştür. Mustafa Sâkîb Dede ve Nesîb Yusuf Dede gibi birçok ünlü Mevlevî şahsiyetin yetişmesine katkı sağlamış olan Siyâhî Mustafa Dede'nin annesi Habeşî asıllıdır. Kendisi de siyah çehreli olduğundan, daha ziyâde şiirlerinde kullandığı Siyâhî mahlası ile anılmıştır. Bir dîvânî olan Siyâhî Mustafa Dede'nin bilhassa gazelleri âşıkâne, rindâne ve ârifânedir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin vefatından sonra kurulan ve zaman içinde sistemli bir tarikat hâline gelen Mevlevîlik, düşünce, eğitim, kültür, sanat ve edebiyat hayatımıza doğrudan ya da dolaylı birçok katkı sağlayarak pek çok değerli şahsiyetin yetişmesine ve son derece önemli eserlerin üretilmesine vesile olmuştur. Bu süreçte mevlevîhâneler, Mevlevîliğin hayata dönük yüzü olmuş ve Mevlevî edebiyatı, mûsikisi, hatta estetiği olarak nitelenen çeşitli sanat faaliyetleri daha ziyâde bu mekânlar yahut buralarla ilişkili çevreler vâsıtasıyla gerçekleştirilmiştir (Genç, 1999: 59).

Kaynaklarda Kıbrıs Mevlevîhânesi, Ahmet Paşa Mevlevîhânesi, Ferhat Paşa Mevlevîhânesi, Girne Kapısı Mevlevî Tekkesi, Lefkoşa Mevlevî Tekkesi vb. adlarla anıldığı görülen Lefkoşa Mevlevîhânesi¹, Arap Ahmed Paşa² tarafından 1002/1593-1594 tarihinde ve şehrin merkezinde yer alan

- 1 Lefkoşa Mevlevîhânesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Haşım Altan, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi*, Girne-Kıbrıs 1986, c. 2, s. 865-866, 868-871; Halil Fikret Alasya, "Lefkoşa Mevlevî Tekkesi", Selçuk Ü., I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi, Konya 3-5 Mayıs 1987, *Tebliğler*, Konya 1988, s. 99-108; Hasan Özönder, "Kıbrıs'ta Mevlevîlik ve Mevlevîhâneler", Selçuk Ü., VI. Milli Mevlânâ Kongresi, Konya 24-25 Mayıs 1992, *Tebliğler*, Konya 1993, s. 108-117; Harid Fedai-Mustafa Haşım Altan, *Lefkoşa Mevlevîhânesi*, Ankara 1997.
- 2 Çeşitli belgelerde adı Seyyid/Seydi Ahmed Paşa, Şehid Ahmed Paşa, Rodos Beyi Ahmed Paşa, Kaptan Paşa veya Kıbrıs Beyi olarak geçen Arap Ahmed Paşa (ö. ?), Rodos Sancak Beyi iken Kıbrıs'ın fethine katılmış donanma komutanlarından biridir. Adanın fethinden hemen sonra Sultan II. Selim tarafından Kıbrıs Beylerbeyi olarak atanmış ve en kritik dönemlerde pek çok yararlı hizmetlerde bulunmuş olan Ahmed Paşa, görevi başında iken şehit edilmiştir. Paşanın kabri, Lefkoşa Mevlevîhânesi'nin türbe bölümünde girişte ve ilk sıradaki Selim Dede'nin kabrinin hemen arkasında yer almaktadır. Lefkoşa'da ayrıca, paşanın adıyla anılan bir mahalle ve bir câmi bulunmaktadır (Alasya, *a. g. m.*, s. 102; Özönder, *a. g. m.*, s. 105; Fedai-Altan, *a. g. e.*, s. 17-19). Semavi Eyice, *İslam Ansiklopedisi*'ndeki "Ahmed Paşa Câmiî" maddesinde paşanın İstanbul'da Fındıklı'da bir yalısının bulunduğu, türbesinin de hemen bu yalının bitişiğinde olduğu bilgisine yer vermektedir. Eyice ayrıca, paşanın türbesinin yanı sıra çeşmesinin ve zevcesinin vakfı olan Hâtuniye Câmiî ile tekkesinin 1955'teki istimlak sırasında yıkıldığını ve ortadan kaldırıldığını kaydetmektedir (Eyice, *a. g. m.*, s. 115).

Girne Kapısı'na çok yakın bir mahalde, kendi özel mülkü olan arazi üzerinde kurulmuştur (Altan, 1986: 2/866-867; Özönder, 1993: 101; Fedai-Altan, 1997: 6, 9).³

Lefkoşa Mevlevihânesi, adanın fethinden itibaren Kıbrıs Türk tarihinin parlak sayfalarından birini oluşturmuş, adada Mevlevîliğin odak noktası olmuş, bilhassa Osmanlı idaresinde bulunduğu asırlar boyunca Kıbrıs'ın dinî, tasavvufî, sosyal, kültürel ve sanatsal hayatına önemli katkılarda bulunmuştur. Zaman içinde ve değişen şartların da etkisiyle aslî fonksiyonlarını icrâ etmekte her geçen gün daha da zorlanan mevlevihânenin deriş hücreleri, mutfağı ve diğer bazı bölümlerine 1956 yılında, çocuk yuvası olarak kullanılmak üzere, el konulmuştur. 1962 yılında ise yapı, esaslı bir bakım ve onarımdan geçirilerek Etnoğrafya Müzesi'ne dönüştürülmüştür (Altan, 1986: 2/871; Alasya, 1988: 103; Özönder, 1993: 100, 108; Fedai-Altan, 1997: 40-47; Numan, 2003: 126-127). Mevlevihâne, günümüzde Mevlevî Müzesi olarak kullanılmakta, adanın bilhassa kültürel ve sanatsal hayatına katkı sağlamaya devam etmektedir.

Kaynaklarda mevlevihâne postnişinleri arasında, tâyin tarihi belgelen- dirilebilen ilk şeyh olarak Sâdeddin ibn Muharrem Dede'nin (ö. ?) adı geçmektedir. 1016/1607-1608 tarihli bir belgeye göre Ferhad Paşa, tekkeyi genişlettikten sonra mesnevihân talebiyle Konya'ya başvurmuş ve Sâdeddin Dede, Konya Âsitânesi Postnişini Ebûbekir Dede tarafından 1016 yılında Lefkoşa Mevlevihânesi'ne şeyh olarak atanmıştır (Altan, 1986: 2/866; Fedai-Altan, 1997: 10-12).

3 Esasen adanın fethinden kısa süre sonra kurulduğu anlaşılan mevlevihânenin, bazı kaynaklarda Lefkoşa'da medfun Emine Hanım (kabri mevlevihânenin arka cephesinde, bahçe kısmındadır) tarafından bağışlanan bir arazi üzerinde 17. yüzyılda inşa edildiği (Alasya, *a. g. m.*, s. 100; İbrahim Numan, "Lefkoşe Mevlevihânesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2003, c. 27, s. 126); 4 Ramazan 1273/28 Nisan 1857 tarihli bir beratta ise 16 Cemâziyelevvel 1179/31 Ekim 1765 tarihinde kurulduğu belirtilmektedir. Bu vb. farklı tarihlerin, adanın fethinden hayli sonraki bir zamana âit olmaları sebebiyle şüphe ile karşılanması gerektiğini belirten Harid Fedai ve Mustafa Haşim Altan'a katıldığımızı belirtmek isteriz (Fedai-Altan, *a. g. e.*, s. 6). Kanaatimizce bu tür tarihler, benzer yapıların geçmişlerinde sıkça karşılaştığımız bir durum olan, ana yapı ya da meşrûtalарının farklı zamanlarda ve farklı kişiler eliyle gerçekleştirilen tâmirat, tâdilât; hatta yeniden inşa faaliyetlerini gösteren tarihlerdir. Lefkoşa Mevlevihânesi'ne yönelik bu tür inşa faaliyetlerine örnek olmak üzere, mevlevihânenin 1016/1607-1608 tarihinde Ferhad Paşa eliyle genişletilmesini vererebiliriz (Altan, *a. g. e.*, c. 2, s. 866; Özönder, *a. g. m.*, s. 104; Fedai-Altan, *a. g. e.*, s. 10). Siyâhi Dede'nin düşürdüğü bir tarih manzumesinden hareketle öğrendiğimiz, tekkenin 1092/1681-1682 yılında onarım geçirdiği bilgisi de bir diğer örnek olarak verilebilir (T. VI/20, *Dîvân*, 52a; Gülşah Cangöz, *Siyâhi Dede Dîvânı, İnceleme-Transkripsiyonlu Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2010, s. XXXI, 173). Bildiride yer verilen şiiir kısaltma ve numaralarında Cangöz'ün tezine bağlı kalınmıştır.

Dergâh şeyhliğine daha sonra, aşağıda isimleri verilen kişilerin atandığı görülmektedir:⁴ Siyâhî Mustafa Dede⁵ (ö. 1122/1710-1711), onun oğlu ve Siyâhîzâde olarak da anılan Ârif Mehmed Dede, (ö. 1138/1725-1726), Lefkoşalı Hızır Dede denilmekle meşhur Handî Hızır Dede (ö. 1140/1727-1728), Mehmed Sadri Dede (ö. ?), Ârif Dede (ö. 1179/1765-1766)⁶, Seyyid Abdullah Dede (ö. ?), Mustafa Dede (ö. 1228/1813), Seyyid Feyzullah/Fevzî Dede (ö. 1267/1850-1851), Mustafa Safvet Dede (ö. 1311/1893-1894)⁷, Konyalı Derviş Ali Dede (ö. ?), Mehmed Celâleddîn Efendi⁸

- 4 Biz, dergâh şeyhlerinin kimler olduğu ve sıraları konusunda, şimdilik kaydıyla, Fedai ve Altan'ın birlikte hazırladıkları eseri esas aldık. Bununla birlikte şeyh efendilerin isimlerine kaynaklarda farklı sıralamalarla yer verildiği görülmektedir. Örneğin bir eserde Sadri Dede ikinci sırada gösterilirken (bk. Altan, *a. g. e.*, s. 868), bir diğer eserde beşinci sırada gösterilmektedir (bk. Fedai-Altan, *a. g. e.*, s. 24). Atanma tarihlerinin yanı sıra vefat tarihlerine de bakıldığında bu sıralamalarda problem olabileceği, dolayısıyla tekke şeyhlerinin sıralamaların yanı sıra sayılarının da daha ayrıntılı bir çalışmayla ortaya konulmasının gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Kanaatimizce, en azından atanma tarihleri ile vefat tarihleri arasındaki bilgi boşluklarının giderilmesi, adı bazı kaynaklarda dergâhın şeyhi olarak geçen Dânişi Ali Dede (bk. Esrar Dede, *Tezkire-i Suarâyı Mevleviyye*, Hazırlayan: İlhan Genç, Ankara 2000, 179) gibi isimlerin de dikkate alınması gerekir. Yine örneğin Sadri Dede, 1132/1719-1720 yılında atanmıştır ki bize göre sıralamadaki yeri en azından Handî Hızır Dede'den önce olmalıdır. Mevlevîhâne duvarında asılı bir çerçevede Lefkoşa Mevlevîhane Şeyhleri başlığıyla verilen ve kaynak belirtilmeyen bir listede ise tekke şeyhleri, sıralaması ve verilen bazı kısa bilgi notları şu şekildedir: 1. Şeyh Sâdeddin İbn Muharrem (Konya'dan atanmış ilk şeyhlerdendir), 2. Şeyh Mustafa Siyâhî Dede (Kıbrıslı olup 1710 yılında vefat etmiştir. Lefkoşa Mevlevîhânesi'nde gömülüdür), 3. Şeyh Sadri Dede (1719'da Konya'dan atanmıştır), 4. Şeyh Ârif Efendi (Şeyh Mustafa Siyâhî Dede'nin oğlu olup 1725 yılında vefat etmiştir) 5. Şeyh Hızır Dede [Handî Dede] Efendi (Kıbrıslı olup 1727'de vefat etmiştir), 6. Şeyh Ârif Dede (Konyalı olup Sadri Dede'nin vefatından sonra atanmıştır. 1765 yılında vefat etmiş ve Lefkoşa Mevlevîhânesi'nde gömülüdür), 7. Şeyh Abdullah Dede (Kıbrıslı olup 1765'te atanmıştır. Şeyhlik görevinde başarısız olmasından dolayı aynı yıl görevden alınmıştır), 8. Şeyh Mustafa Dede (Lefkoşalı olup 1765'te atanmıştır. 1813'te vefat etmiştir. Lefkoşa Mevlevîhânesi'nde gömülüdür), 9. Şeyh Feyzullah Dede (1810 yılında atanmıştır. 1850 yılında vefat etmiş olup Lefkoşa Mevlevîhânesi'nde gömülüdür), 10. Şeyh Mustafa Safvet Dede (Babası Şeyh Feyzullah Dede'nin ölümünden sonra şeyh olmuştur. 1856'da görevden [alınmıştır]), 11. Şeyh Derviş Ali Dede (Konyalı olup 1856-1860 yılları arasında şeyhlik yapmıştır), 12. Şeyh Safvet Dede (İkinci kez şeyh olan Mustafa Safvet Dede, 1894'de Hac'da vefat etmiştir), 13. Şeyh Mehmed Celâleddin Efendi (1894-1930 yılları arasında görev yapmış Kıbrıslı bir şeyhtir. 1931 yılında vefat etmiş ve Lefkoşa Mevlevîhânesi'nde gömülüdür), 14. Şeyh Selim Dede (1932 yılında Şam'dan atanmış bir şeyhtir. 1953 yılında vefat edinceye dek şeyhlik yapmıştır. Lefkoşa Mevlevîhânesi'nde gömülüdür), 15. Şeyh Hâfız Şefik Efendi (1890-1974 yılları arasında yaşamış olup [Lefkoşa] Selimiye Câmii baş imamlarından. 1953-1963 yılları arasında şeyhlik yapmıştır).
- 5 Bundan sonra daha çok Siyâhî Dede olarak anılacaktır.
- 6 Ârif Dede, aynı zamanda, adanın fethinin tarihini anlatan *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*'in müellifidir (bk. Harid Fedai, *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*, Ankara 1997).
- 7 Mustafa Safvet Dede, Konyalı Derviş Ali Dede'den sonra ikinci kez şeyhlik makamına getirilmiştir.
- 8 Mustafa Safvet Dede, hac farızasını yerine getirmek için gittiği kutsal topraklarda vefat ettiğinde yerine oğlu Celâleddîn Efendi tâyin edilmiştir. 1925 yılında Türkiyede tekke ve zâviyeler kapatılmış olmasına rağmen Lefkoşa'daki hizmetlerini sürdüren, dergâha önemli katkılarda bulunan ve aynı zamanda Lefkoşa Mevlevîhânesi'nin gerçek anlamda son şeyhi kabul edilen Celâleddîn Efendi vefat ettiğinde Kıbrıs İngilizlerin idaresine geçmiş, dolayısıyla adadaki Türk vakıflarının yönetimi de tamamen onların denetimine girmiştir. Tekkede semâ âyinleri 4 Eylül 1938 yılına kadar icrâ edilmekle birlikte,

(ö. 22 Eylül 1931)⁹, Şamlı Selim Dede (ö. 8 Aralık 1953)¹⁰ ve Hâfız Şefik Efendi (ö. 11 Kasım 1974) (Altan, 1986: 2/868; Alasya, 1988: 102-103; Özönder, 1993: 106; Fedai-Altan, 1997: 10-13, 19-46; Genç, 1999: 64-65; Genç, 2000: 353; Fedai, 2003: 377-378; Numan, 2003: 126).

Siyâhî Mustafa Dede'nin Hayatı ve Şahsiyeti

Kaynaklardan hareketle, “Siyâhî” olarak anılan ve şairlik yönleri bulunduğu kaydedilen şu isimler belirlenmiştir:

Siyâhî Çelebi (Kanûnî Sultan Süleyman döneminde yaşamış olup Tireli derviş-meşrep bir dîvân şairidir), Siyâhî/Arap-Siyah (Medrese eğitimi görmüş Rumelili bir dîvân şairi olup 1605'te vefat etmiştir), Siyâhî/Sipâhî Mustafa Efendi (Dîvân-ı hümayûn kâtipliğinde bulunmuş Bosnalı bir dîvân şairi olup 1651-1652'de vefat etmiştir), Siyâhî Ahmed Efendi (İstanbul'da doğmuş hattat bir dîvân şairi olup 1687-1688'de Trabzon'a giderken Lakva/Ağva sâhlinde vefat etmiştir), *Siyâhî Mustafa Dede*, Mustafa Siyâhî Efendi (Kadılık görevinde bulunmuş bir dîvân şairi olup 1190/1776-1777'de vefat etmiştir), Kul Siyâhî (Yaşadığı yüzyıl belli olmayan bir halk şairidir).¹¹

Siyâhî olarak anılanlar içinde en ünlülerinden biri olmakla birlikte, Mustafa Dede'nin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamakta¹², kendisinden, daha çok Sâkıb Dede ve Seyyid Nesîb Yusuf Dede gibi yetişmelerine katkı sağladığı isimler vâsitasıyla bahsedildiği görülmektedir. Bununla birlikte hemen dâima övgü ve saygı dolu ifadelerle anılan Siyâhî Dede, Abdi Paşa övgüsünde kaleme aldığı kasidesinde yer verdiği, “Ki ya'nî maskat-ı re'sim olan Kıbrıs cezîresi” mısraında da dile getirdiği üzere, Kıbrıs'ta dünyaya gelmiştir (K. 14/34, Dîvân, vr. 24b).

“Siyâhî-i Mevlevî, Siyâhî-i Diğer, Hazret-i Siyâhî Mustafa Dede, Siyâhî Dede” şeklinde de anılan Mustafa Dede'nin annesi Habeşî asıllıdır. Kendisi de son derece siyah çehreli olduğundan Siyâhî mahlasını almış ve daha çok bu mahlâsı ile anılmıştır. Şair, siyah tenli oluşuna bazen yüzü, bazen kalemi,

esasen Kıbrıs'ta Mevlevîlik geleneksel hâliyle Celâleddin Efendi'nin vefatıyla birlikte sona ermiştir (Alasya, *a. g. m.*, s. 107; Fedai-Altan, *a. g. e.*, s. 10-13, 19-39, 46; Fedai, *a. g. m.*, s. 377-378).

9 İbrahim Numan, Celâleddin Efendi'nin vefat tarihini 12 Eylül 1931 olarak bildirmektedir (Numan, *a. g. m.*, s. 127).

10 Halil Fikret Alasya, Selim Dede'nin vefat yılını 1954 olarak bildirmektedir (Alasya, *a. g. m.*, s. 107).

11 Komisyon, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998, c. 8, s. 26; *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi*, www.turkedebyatisimlersözlüğü.com (Erişim Tarihi: 15. 9. 2016).

12 Siyâhî Dede'nin ailesine ilişkin olarak, dîvânında yer alan bir tarihten hareketle, oğlu Ârif Mehmed Dede'nin 1107/1695-1696 yılında doğduğunu (*Dîvân*, vr. 58a), ayrıca ölümü üzerine yazdığı uzun ve hayli dokunaklı mersiye de bir erkek kardeşinin olduğunu öğreniyoruz (*Dîvân*, vr. 45a).

bazen de kalbinin karalığı üzerinden birçok şiirinde dikkat çekmekte, siyah kelimesini çoğunlukla tevriyeli olarak ve ilgili birçok niteleme eşliğinde kullanmaktadır. Örneğin dîvânındaki ilk şiir olan besmele manzûmesinin sonlarına doğru “Olmaya cismin gibi cânın siyâh” demekte (K. I/67, Dîvân vr. 3a), yine kendisi için “rû-siyâh, Siyâhî-i siyeh-kâr, abd-i rû-siyah” nitelemelerine yer vermektedir (K. VI/48, 80, 84, Dîvân, vr. 10a-10b). Hatta, “Der-Beyân-ı Sıfat-ı Aşk” başlıklı şiirinde,

Feyz-i cân-bahşı kıldı ben hâki

Bir kara taş iken dür-i yektâ (K. IX/139, Dîvân, vr. 17a)

demek sûretiyle, aşkın ya da Mevlânâ hazretlerinin feyzinin kendisini, kara bir taş parçası iken eşsiz bir inciye dönüştürdüğünü belirtmekte, aynı zamanda mânevî gelişimine vurgu yapmaktadır. Dânişî Ali/İlmî Dede (ö. 1095/1683-1684), Lefkoşa Mevlevîhânesi'ne şeyh tâyin olunduğunda Siyâhî ona intisap ederek hizmetinde bulunmuş, şeyhinden hem maddî, hem de mânevî ilimleri öğrenmiş, mesnevî dersleriyle birlikte Mevlevî terbiyesi almış, ayrıca onun elinden Mevlevî külâhı giymiştir. Dânişî Dede'nin Kudüs Mevlevîhânesi'ne tâyini üzerine, Konya âsitânesi tarafından yerine Siyâhî Dede Lefkoşa Mevlevîhânesi şeyhliğine getirilmiş, burada bir müddet hizmet ettikten sonra sırasıyla önce Gelibolu Mevlevîhânesi'ne¹³ ardından da 1098/1686-1687 yılı civarında, o günlerde dervişleri arasında huzursuzluk ve kargaşa yaşanan Mısır Mevlevîhânesi'ne postnişîn olarak gönderilmiştir. İlim irfan sâhibi bir şeyh olarak burada da hayli yararlı hizmetlerde bulunan, birçok kişiye rehberlik eden Siyâhî Dede, düzeni sağlamasının ardından talebi üzerine ve yerine oğlu Ârif Mehmed Dede'yi bırakmak sûretiyle, 1116/1704-1705 yılında tekrar Lefkoşa Mevlevîhânesi'ndeki görevine iâde edilmiştir. Döneminde “şeyhü'l-meşâyih” olarak anılan Siyâhî Dede'nin bazı kaynaklarda ayrıca, bir müddet Konya'da bulunduğu, buradan Karahisâr-ı Sâhib'e gelerek Sultan Dîvânî Âsitânesi'nde

13 Siyâhî Dede'nin örneğin, gerek Kıbrıs Vâlisi Ömer Paşa'ya sunduğu kasidesinde “Niçe müddet durur ehl ü iyâlimden cüdâ düşdüm / Ki kıldı süziş-i hasret dil ü cân vatanım ifnâ” (K. XV/59, *Divân*, vr. 26b), gerekse daha sonra Mısırlızâde İbrahim Paşa medhinde yazdığı kasidesinde “Ya'ni cân pârelerim kaldı Gelibolu'da / Çeşm-i hasretle gönül künc-i elemde giryân” (K. XVI/84-88, *Divân*, vr. 29a) diyerek yardım talep etmesinden hareketle, Gelibolu'dan ayrıldığında ailesinin orada kaldığı, bundan ötürü şairimizin büyük bir ayrılık acısı yaşadığı ve sevdiklerine hasret kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durum Siyâhî'yi öylesine etkilemiştir ki farklı devlet erkânına sunduğu kasidelerinde de bu problemini dile getirmiş, memduhlarından neredeyse tek talebi, çektiği hasretin bir an evvel sona erdirilmesi olmuştur (Bu tür bir örnek için bk. K. XVI/83-88, *Divân*, vr. 29b). Siyâhî Dede'nin ısrarlı bir şekilde dile getirdiği bu tür taleplerine nihâyet Dimyad Gümrükçüsü Mustafa Ağâdan olumlu bir cevap geldiği anlaşılmaktadır. Şair, yere göğe sığdıramadığı bu zâta sunduğu kasidesinde, kendisinden hasretinin sona ereceğini müjdeleyen bir mektup aldığını belirtmiş, bundan duyduğu sevinci büyük bir coşkuyla dile getirmiştir (K. XV/1-3, 9, 36-40, 46, *Divân*, vr. 42b-44a).

Kehhâlzâde/Kemâlzâde Şeyh Ebûbekir Efendi'nin hizmetinde bulunduğu kaydedilmektedir (Sâkıb Dede, 1283: II/218; Enver, 1309: 90-91; Özcan, 1989: IV/423, V/408; Arslan, 1994: 122-123; Genç, 2000: 179, 225-226; Zorlu, 2003: 315; Çapan, 2005: 623; İlgar, 2008: 178-179).

Tıpkı, aynı zamanda dîvân sahibi bir şair olan şeyhi Dânişî Dede gibi, çevresinde bir şiir ve inşâ meclisi kuran, verimli bir ders ve sohbet halkası oluşturan Siyâhî Dede, birçok önemli Mevlevî şair ve şahsiyetin yetişmesinde rol oynamıştır. Bunlar arasında vefat tarihlerine göre sırasıyla Tâlib Dede (ö. 1100/1688), Vehbî Dede (ö. 1112/1700), Müneccimbaşı Ahmed Dede (ö. 1113/1701), Seyyid Nesîb Yusuf Dede (ö. 1126/1714), Arab Halil Dede (ö. ?), Derviş Ahmed Lebîb (ö. 1126/1714), Derviş Hasîb (ö. 1132/1719), Ârif Mehmed Dede, Handî Hızır Dede, Sâkıb Dede (ö. 1148/1735) ve Muhammed Mukîm Dede (ö. 1180/1766)'nin isimleri sayılabilir. Anılan bu şahısların büyük çoğunluğu, Siyâhî Dede Mısır'da iken onun ziyaretine gitmiş, bir müddet yanında kalıp hizmetinde bulunmak; hatta intisâp etmek sûretiyle kendisinden istifâde etmişlerdir (Sâkıb Dede, 1283: II/224; Enver, 1309: 91; Özcan, 1989: IV/423, V/408; Arslan, 1994: 123; Genç, 2000: 180; Arı, 2003: 21; Zorlu, 2003: 318; Çapan, 2005: 622-623; Akkuş-Yılmaz, 2006: V/234; Kaya, 2012: 78, 82-83).¹⁴

Sâkıb Dede'nin, “zamânlarında hüsn-i sülûk u tûl-i ömrle mümtâz” olduğunu belirtmesinin yanısıra, ihtiyarlık döneminde dünyaya gelen oğlu Ârif Mehmed'in doğumu üzerine düşürdüğü tarihte kendisini Hz. İbrahim'e benzetmesinden de hareketle (T. XXI/3, Dîvân, vr. 56a), uzun bir ömür sürdüğü anlaşılan Siyâhî Dede, Esrar Dede'nin kaydettiğine göre 1122/1710-1711¹⁵ tarihinde Lefkoşa'da vefat etmiş ve mevlevihâneye defnedilmiştir. Vefatı üzerine Seyyid Nesîb Yusuf Dede,

Nesîb rihleti târihini dedi züvvâr
Ede Siyâhî Dede Bâri kabrini pür-nûr

beytiyle biten bir mersiye kaleme almıştır. Ali Enver'in, “karalar giymiş, karalar bağlamış bir mâtem-i mücessem. . .” şeklinde tarif ettiği ve şahsiyetine dâir ipuçlarına da yer verilen bu şiirde, Siyâhî Dede'nin türlü faziletlerinden

¹⁴ Ahmed Hâlis Dede, *Tufeylî Menâkibi'l-Kibârı Mevlevî Fî-Menkabeti Hazret-i Şeyh Sâkıbî'l-Ma'nevî*, Süleymaniye Ktp. Nâfiz Paşa, nr. 1186, vr. 20a.

¹⁵ Genç, a. g. e., s. 228; Tuman'ın belirttiğine göre Şeyhî, Sâlim ve Ayyansarayî'nin Siyâhî Dede'nin vefat tarihi olarak kaydettikleri 1123/1711-1712 tarihi hatalıdır (Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, I, Hazırlayan: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara 2001, s. 460). Mehmed Sirâceddîn de eserinde konuyla ilgili olarak, “Vefatını Esrar Dede 1222 senesinde yazıyor. Lâkin Hammer *Tezkire-i Sâlim'e* ittibâen 1123 senesinde kaydediyor.” notuna yer vermektedir (Mehmed Sirâceddîn, *Mecma'ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, Hazırlayan: Mehmet Arslan, Sivas 1994, s. 123).

bahsedilmiş ve bu çerçevede, “tarikat içinde gün gibi meşhûr olduğu, gölgesine sığınanların huzur bulduğu, husûsî sohbetlerine katılma bahtiyarlığına erenlerin onun yüzünde nûr-ı siyâhî gördüğü, teni karanlık geceyi andırmakla birlikte iç âleminin parlak ay gibi olduğu, sonunda karanlıklarla dolu bu dünyânın fâniliğini anlayarak nurlu âhîret âlemine kemâl-i rağbet ettiği” dile getirilmiştir (Sâkıb Dede, 1283: II/224; Dîvân, vr. 73a; Enver, 1309: 91; Sâlim, 1315: 369; Özcan, 1989: IV/426; Arslan, 1994: 123; Genç, 2000: 227-228).

Siyâhî Dede,

Ârifim rindim ki olmam âşinâ unvân ile
Eylemez dîvâne dil ülfet ser ü sâ mân ile (G. LXXI, Dîvân, vr. 70b)

matla'lı gazelinde de belirttiği üzere, ârif ve rind-meşrep bir kişiliğe sahiptir. Kasîde nazım şekliyle kaleme aldığı “Der-beyân-ı Hasb-i Hâl” başlıklı 39 beyitlik şiirinde Siyâhî, bir yandan kişiliğine, bir yandan da seyr-i sülûkunun belli bir dönemine âit olduğunu düşündüğümüz duygu ve düşüncelerini son derece samimî bir şekilde ifade etmiştir. Buna göre, “Aşk şöhreti, kendisini adı sanı belirsiz biri hâline getirmiştir. Zülf hevesiyle karanlık bir denize batmış, dünyayı aldatan bir gamzeye tutulmuş, sihir yapan o göz kendisini Bi-jen gibi susuz bir kuyuya düşürmüştür. Aşk sebebiyle özge bir hâl içredir. Ne naz şarabıyla sarhoş ne de niyaz müptelâsıdır. Üstelik garip bir tâlihi ve tuhaf bir yıldızı vardır. Felek kendisine ne meram kadehini sunmakta, ne de ümitsizlik kâsesini vermektedir. Maksat âhusunu gayret kemendi ile ele geçirmek de pek mümkün görünmemektedir. Onu bu durumdan ancak her şeye gücü yeten Cenâb-ı Hak kurtarabilir. Böylesi iki arada bir derede kalma hâlin-den de ancak onun dilemesiyle kurtulabilecektir. Esasen bu şiiri yazmaktaki maksadı da felektan şikâyet etmek değil, şairlik yaratılışının atını söz meydanında özge bir şekilde koşturmaktır. Zaten bu şiiri de âşık olmayanın anlaması mümkün değildir” (K. X/1-39, Dîvân, vr. 18a).

Siyâhî Mustafa Dede'nin Dîvânı, Şiirlerinin Biçim ve İçerik Özellikleri

Esrar Dede'nin, şiirlerinin ârifâne ve şâirâne olduğunu belirttiği Siyâhî Dede'nin bugün için bilinen tek eseri, yine Esrar Dede'nin “mükemmel” olarak tavsif ettiği dîvânıdır (Genç, 2000: 226-227). Yakın zamana kadar ismen var olduğu bilinen ve kaynaklarda sadece birkaç şiirine yer verildiği görülen, benim de Gülşah Cangöz¹⁶'ün hazırladığı tez vasıtasıyla haberdar olduğum eserin

16 Cangöz, dîvânın mikrofilm hâlindeki nüshasından hareketle bir yüksek lisans tezi hazırlamış, çalış-masında şairin hayatının yanı sıra edebî kişiliğine dâir bilgilere, dîvânın transkripsiyonlu metnine ve bazı tahlil unsurlarının yer aldığı inceleme bölümüne yer vermiştir (bk. Cangöz, a. g. t.).

aslı Medîne Ârif Hikmet Bey (nr. 150/811),¹⁷ mikrofilme alınmış bir kopyası ise Süleymaniye Kütüphanesi'nde (nr. 2892)¹⁸ bulunmaktadır. Divân'da 4 tanesi mesnevî, 23 tanesi ise kasîde nazım şekliyle yazılmış toplam 27¹⁹ manzûme, 21 tarih (ikisi kasîde içinde düşürülenleri de eklediğimizde tarihlerin toplam sayısı 23 olmaktadır), 1 müseddes, 1 tahmis (Siyâhî Dede'ye âit olmayan bu tahmis, oğlu Ârif Mehmed Dede tarafından ve de şairin müzeyyel bir gazelinin beş beytinden hareketle oluşturulmuştur), 81 gazel ve 1 müstezad yer almaktadır.

Şiirlerinin biçim özelliklerine baktığımızda Siyâhî'nin de geleneğe uygun bir şekilde en fazla gazel nazım şekline yer verdiği, gazeli kasîde, kıta ve mesnevînin izlediği; aruzu kullanmada büyük oranda başarılı olduğu ve yine geleneğe uygun olarak en fazla "Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün" kalıbını kullandığı, daha ziyade tam kafiyeyi tercih ettiği, pek az redifsiz şiirinin olduğu ve aralarında "bahar, çarh, ey bülbül, ferâh, garaz, gelir gider, heves, kadeh, kalemim, lezîz, nâz, ne bilir, rûz u şeb" vb. örneklerin de bulunduğu rediflere yer verdiği görülmektedir (Cangöz, 2010: XXVI-XXVII, XXXVIII-XXXIX, XLII-XLIII).

Divânı, başta dinî-tasavvufî olmak üzere, sosyal, kültürel ve poetik unsurlar bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Şiirlerinde örneğin, Allah'ın isim ve sıfatlarından "Bârî, Mecîd, Celâl, Celîl, Hayy, Hannân"; peygamberlerden "Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yâkub, Hz. Yusuf, Hz. Mûsa, Hz. İsa"; diğer dinî kişiliklerden "Dört Halîfe, Hâbil, Hz. Hüseyin, Mehdi"; pâdişahlardan "II. Süleyman, II. Ahmet"; şairlerden "Bâkî, Enverî, Sâdî, Sahbân"; ressam ve nakkaşlardan "Bihzad, Mânî"; hekim ve filozoflardan "Câlinus, Eflâtun, İbn-i Sîna, Lokman", din ve tasavvuf büyüklerinden

17 Konuyla ilgili bir çalışmada nüshanın künye bilgisi şu şekilde verilmiştir: "*Divân*, 150/811, Siyâhî Dede, 12x21 cm, ta'lik, 19 st., 66 vr." (Mahmut Şarlı, "Medîne-i Münevver'deki Ârif Hikmet Bey Kütüphanesi'nde Bulunan Edebiyatla İlgili Türkçe Yazma Eserler", ktp. isam. org. tr/pdfdrg/D01445/2001-11/2001-11-SARLIM. pdf, 25. 7. 2016, s. 106).

18 Anılan mikrofilm nüshanın Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki künye bilgisi ise şu şekildedir: Eser Adı: *Divân-ı Siyâhî Dede*, Yazar: Siyâhî Dede, Fiziksel Nitelik: 72 yk., 19 st., Mikrofilm No: 2892, Bölüm: Özel, Özellikler: Kitap, El Yazısı, Tâlik, Türkçe. Nüsha üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda divânın, fiilen 1b-72b varakları arasında yer aldığını, Şarlı'nın verdiği varak sayısının ise nüshanın başı ve sonuna konulmuş olan "66 varak" kaydından kaynaklandığını belirledik. Mikrofilmin başında ve sonunda eserle ilgili olmayan bazı kütüphane mikrofilm çekim kayıtları yer almaktadır. Yine nüshanın baş tarafında, çoğu Es-Seyyid Ali El-Mevlevî'ye âit çeşitli mühürler vardır. Nüshanın satır sayısı isemuhelif olup 12 ile 19 arasında değişmektedir. Nüshanın sonunda ayrıca Nesîb Yusuf Dede'nin Siyâhî Dede'nin vefatı üzerine kaleme aldığı tarih manzûmesi bulunmaktadır.

19 Cangöz, mesnevî nazım şekliyle yazılanları fark etmeyerek divânın baş tarafındaki uzun manzûmelerin tamamını kasîde olarak değerlendirmiş ve kasidelerin toplam sayısını 27 olarak vermiştir (Cangöz, a. g. t., s. XXV).

“İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe, İmâm Şâfi, Bâyezid-i Bestâmî, Hallâc-ı Mansûr, İbrâhim Edhem, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî; tarihî-efsânevî şahsiyetlerden “Bijen, Cem/Cemşid, Dârâ, Efrâsiyâb, Ehremen, İskender, Keyhüsrev, Nerîman, Rüstem, Tehemten”; klâsik edebiyatın belli başlı aşk kahramanlarından “Leylâ-Mecnûn, Hüsrev-Şîrîn, Ferhad, Vâmık-Azrâ”; ülke, şehir ve adalardan “Belgrad, Gelibolu, Halep, Kıbrıs, Lefkoşa, Mısır, Mora, Rodos, Sakız, Selânik, Şam, Venedik”; Mevlevîlikle ilgili terimlerden ise “Hû çekmek, istivâ, kûçek, külâh, küstâh, semâ” vd. ne yer verildiği görülmektedir (Cangöz, *a. g. t.*, s. LII-LIV, LV-LXV, LXVI-LXXI, LXXII-LXXVI, LXXXI-LXXXIII, CIII-CVI, CXIX-CXXVI). Tüm bu vb. unsurlar Siyâhî'nin şiirlerinin içerik zenginliğinin yanı sıra, ayrıca onun klâsik şiir geleneğine hâkim bir şair olduğunu göstermektedir.

Siyâhî Dede, kasîdelerinde daha ziyâde döneminin belli başlı devlet erkânı ile idarecilerinin övgüsüne yer vermiş; hatta bu vesile ile Kıbrıs'a ilişkin gözlemlerini, duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir. Siyâhî'nin şiir dünyasına daha yakından bakabilmek adına, bazı şiirlerinin içeriklerine az da olsa değinmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Bu çerçevede değineceğimiz ilk şiir, dîvânın da ilk şiiri olup “Der-Vasf-ı Besmele Pür-Havas” başlığını taşımaktadır. Mesnevî nazım şekliyle yazılmış ve tamamı 67 beyit olan şiirin ilk 18 beyitinde besmele üzerinde durulmuş ve besmele için, “hâdî-i güm-geşte râh, hamd-i Hakka şah-râh, maksad-ı aksâ-yı din, matla'-ı envâr-ı Hak, miftâh-ı kufî-ı hikem” vd. ifadelerle yer verilmiştir (I, Dîvân, vr. 1b-2a).

Siyâhî, peygamber efendimiz için yazdığı,

Dem-dürür ey kilik-i sühan-âferîn

Sıdk ile kıl sûz u güdâzı karîn (II, V, Dîvân, vr. 3b-4b)

matla'lı na'tında, yer yer orijinal teşbihlerde bulunmak sûretiyle Hz. Peygamber'in, “dâver-i yevmü's-su'âl, hâtîme-i nüsha-i devr ü zamân, hayrû'l-verâ, rehber-i dergâh-ı Cenâb-ı Rahîm, güher-i tâc-ı ser-i enbiyâ, üftâdelere destgîr” vd. ; Ey şefî'e'l-müznibîn, ey rahmetenli'l-âlemîn” diye seslendiği na'tında “dest-gîr-i âciz ü üftâdegân, mazhar-ı envâr-ı esrâr-ı ezel, nûr-ı Hudâ, sırr-ı kulûbü'l-ârifin, ser-levha-i dîbâce-i kevn ü mekân, şâh-ı livâü'l-hamd, şeh-süvâr-ı arsa-i ilm-i ledün” vd. (V, Dîvân, vr. 7a-8b); “Sakın aldanma reng-i bûy-ı dehre hâb-ı gafletde” şeklinde başladığı ve öncelikle dünyanın geçiciliğine vurgu yapıp öğütlerde bulunduğu bir diğer na'tında ise “habîb-i Kibriyâ, kân-ı mürüvvet, rûh-ı musavver, sultân-ı âlî-menzilet, şâh-ı dü cihân” vd. (VI, Dîvân, vr. 8b-11a) olduğunu dile getirmiştir.

Siyâhî Dede'nin dîvânında müstakil olarak ehl-i beyt veya dört halîfe için kaleme alınmış şiir bulunmamakla birlikte başta na'tları olmak üzere, birçok şiirinde onları son derece olumlu vasıflarla anmaktadır. Örneğin "Der-Beyân-ı Sıfat-ı Aşk" başlıklı ve kasîde nazım şekliyle kaleme aldığı şiirinde şair, Hz. Hüseyin'i şehitler ordusunun bayraktarı olarak niteler. Yine örneğin bir na'tında, peygamber efendimizden şefâat talebinde bulunurken, aynı zamanda onun nezdinde hatırı yüksek şahıslardan olan dört halifenin isimlerini, üstelik her birinin kendine has vasıflarını da belirtmek sûretiyle anar. Bu bağlamda Hz. Ebûbekir'in peygamber efendimizin "gâr-ı vefâ içre refîki", Hz. Ömer'in onun "mahrem-i râzî", Hz. Osman'ın "sâhib-i nûreyn ve câmi'-i Kur'ân", Hz. Ali'nin ise "Şîr-i Hudâ" olduğunu belirtir (II, Dîvân, vr. 3b).

Siyâhî Dede, kasîde nazım şekliyle kaleme aldığı ve

Bârekallah ey gürûh-ı evliyânın serveri

Ey cenâb-ı Mevlevî aktâb-ı dehrin mihteri (K. VIII/1-27, Dîvân, vr. 12b-13b)

beytiyle başlayan na'tında Mevlânâ hazretlerini son derece güzel tavsif ve teşbihler eşliğinde över. Medhiye ve dua dışında, klâsik kasîde bölümlerinin bulunmadığı bu şiirinde şair, Hazret-i Mevlânâ'nın "kerâmet burcunun mihr-i ziyâ-bahşendesî, sipihr-i ma'nevînin mâh-ı bedr-i enveri, yegâne şehsüvâr-ı arsa-i meydân-ı aşk, pehlevân-ı râh-ı dîn, sâlik-i râh-ı hidâyet, peyrev-i peygamberî, merd-i hakikat, âlim-i ilm-i ledün, şâh-ı velâyet, Hz. Peygamber'in ümmeti içindeki nazîri, sır-ı aşkın mazharı" olduğunu belirtir.

Abdülbaki Gölpınarlı bir eserinde, Mevlevîlikte de Hurûflüğün izleri olduğunu belirtmiş, bu meyanda Ağazâde Mehmed Dede, Siyâhî Mustafa Dede, Esrar Dede, hatta Hüseyin Fahreddin Dede gibi önde gelen Mevlevî şairlerin şiirlerindeki Hurûfilikle ilgili temlerin bu etkiyi gösterdiğini dile getirmiştir. Gölpınarlı, bu tespitin hemen ardından ise, "Ancak Mevlevî ve Melâmîler (Hamzavîler) Hurûfilikten, bu da bulunsun, bunu da biliyoruz gibi bahsetmişler, Fazl, onlarda hiçbir vakit birinci değil, hatta geri plana bile alınmamıştır" tesbitine yer vermiştir.²⁰ Şairin dîvânında yer alan şiirlerini, bilhassa dinî-tasavvufî içerikli olanlarını incelediğimizde, Gölpınarlı'nın Siyâhî Dede'nin şiirlerinde de Hurûfilik temleri bulunduğu iddiasını doğrulayacak verilere rastlayamadığımızı belirtmek isteriz. Örneğin şiirlerinde Bâyezid, Cüneyd, Mansur, İbrahim Edhem, Mevlânâ vb. gibi tasavvuf büyüklerinin ismi geçmekle birlikte Fazlullah ya da eseri *Câvidân-nâme*'nin değil isimleri, onları çağrıştıracak herhangi bir kullanıma dahi yer verilmediği gibi harflerin

20 Abdülbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*, İstanbul 1969, s. 159.

rakamlarla olan münâsebetleri, dinî inanç, emir ve esasların rakamlardan hareketle bâtınî te'vîlleri şeklindeki Hurûfîlik husûsiyetlerine de rastlanılmamıştır. Bunlar yerine “gaflet uykusundan uyanmak, dünyanın renk ve kokusuna, iki günlük zevkine aldanmamak gerektiği, dünyadaki vuslatın mihnetten farksız olup sonunun ayrılık olacağı, mal ve mülke aldanıp mağrur olmamak gerektiği, bu dünyanın Hz. Süleyman’a kalmadığı gibi, Keyhüsrev, Dârâ, İskender ve Cemşid’e de kalmadığı, Hz. Peygamber’in pak şeriatının kâim olması” tarzında pek çok dinî-tasavvufî öğüt ve temennide bulunduğu görülmektedir. Yine örneğin na’larında Hz. Peygamber övgüsünde dile getirdiği hususlarda da İslam’ın peygamber tasavvuruna aykırı bir şeye rastlanılmamıştır.

Aşk vasfında kaleme alınmış güzel şiirlerden biri olduğunu düşündüğümüz ve yukarıda kısaca değindiğimiz manzûmesinde Siyâhî Dede, ilâhî aşkı türlü özellikleri ile ele alır: Buna göre aşk, “gizli hazinelerin anahtarı ve eşyanın yaratıcısının sırlarının mahzenidir. Hz. İbrahim’e ateşi gül bahçesi eyleyen, Hz. Yûnus’a balığın karnında çille-i merdân çektiren, Hz. Yâkub’a Yûsuf’un ayrılığıyla vâveyla ettiren, Tûr’u raks ettiren, Hz. Süleyman’ı insanlar, cinler ve kuşlar üzerinde hâkimiyet sahibi yapan, Hz. İsâ’nın mûcizevî nefesiyle ölüyü diriltiren, Hz. Peygamber’i parlak bir ay gibi menzilinde dolaştıran hep aşktır. Yine aşk, Hz. Ebûbekir’i vefâ ehli bir siddîk eylemiş, Hz. Ömer’in gayretinden düşmanın yüreğini yakmış, Hz. Osman’ın vücûdunu din yolunda yok etmiş, Hz. Ali’yi Hayber kapısında aslana dönüştürmüş, Hallâc-ı Mansûr’a Ene’l-Hak sözünü çekinmeden söyletmiş, Hz. Mevlânâ’yı yokluk denizine daldırtmış ve onu eşi benzeri olmayan en büyük velî hâline getirmiştir. Aşkın hayli güçlü olan etkisi şairimizde de kendisini göstermiş ve onu Mevlânâ’nın pek âciz bir hizmetkârı yapmıştır (K. IX/1-159, Dîvân, vr. 13b-18a).

“Bâis-i Nazm-ı Sebeb-i Güft ü Gû” başlıklı ve mesnevî nazım şekliyle kaleme aldığı 53 beyitlik şiirinde (III/1-53, Dîvân, vr. 4a-5b) Siyâhî Dede, hayatının belli bir döneminde hevâ ve hevesine uyduğunu ve bir güzelin aşkına kapıldığını belirtir. Şiirin sonlarına doğru bundan duyduğu pişmanlığı dile getirerek af talebinde bulunan şairin, bazı diğer manzumelerinde de beşerî aşk şeklinde değerlendirilebilecek benzer kullanımlara yer verdiği görülmektedir. Bununla birlikte gerek Mevlânâ hazretleri için yazdığı na’ında (K. VIII/1-36, Dîvân, vr. 12b-13b), gerekse aşk vasfında kaleme aldığı manzûmesinde; hatta bazı diğer şiirlerinde (G. II, III, VI, X, Dîvân, vr. 58b-59b vd.) Siyâhî Dede’nin üzerinde ısrarla durduğu konunun ilâhî aşk olduğunu söyleyebiliriz.

Şairin, aralarında Kıbrıs vâililiği yapmış Hüseyin Paşa, Ömer Paşa gibi bazı devlet erkânı ile Kıbrıs Defterdârı Mahmud Efendi, Kıbrıs Mütesellimi

Mustafa Ağa gibi diğer idârecilere sunulmuş medhiyelerinin tamamı kasîde formunda yazılmış olup sayıları 16'dır. Gerek bu tür medhiyelerinden, gerekse düşürdüğü tarihlerden hareketle Siyâhî Dede'nin çevresinde olup biteni takip ettiği, aralarında pâdişahların da bulunduğu devlet adamları ve farklı mevkideki idarecilerle irtibatını koparmadığı, tasavvufî yönünün yanı sıra sosyal yönünün de güçlü olduğu görülmektedir. Şairin özellikle Kıbrıs'ta idarî görevlerde bulunan şahıslar için yazdıklarına baktığımızda, onun adadaki her türlü sosyal, idarî ve inşâî gelişmeyi takip ettiğini, bunları da vesile kılarak bir yandan memdûhlarını överken, bir yandan da Kıbrıs'a ilişkin türlü gözlem ve tespitlerini dile getirdiğini görmekteyiz. Siyâhî Dede'nin adadan bahsettiği şiirleri medhiyeleri ile sınırlı değildir. O, gurbette olduğu zamanlarda bile Kıbrıs ile irtibatını hiç koparmamış, burayla ilgili gelişme ve faaliyetleri sürekli takip etmiş, hem bunları, hem de adaya olan özlemini şiirlerine yansıtmıştır. Esasen ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek derecede zengin olan bu fasla dâir, sadece bazı kasîdelerine dikkat çekmekle yetiniyor, bunların ortak özelliğinin ise adanın fizikî ve sosyal yönlerinin dile getirilmesinin yanı sıra, memdûhlarının tâyini ile adanın talihinin döndüğü ve halkın huzura kavuştuğu noktasında olduğunu belirtmek istiyoruz.

Siyâhî Dede'nin Kıbrıs'tan bahsettiği ve doğduğu yer olduğunu belirttiği ilk kasîde, Abdi Paşa medhinde yazdığı,

Cihân sâhib-kırânı şimdi hâlâ Abdî Pâşâdır
Dilir-i bahr ü berdir server-i ser-bâz-ı dünyâdır (K. XIV/29-35,
Dîvân, vr. 24b)

matla'lı şiirdir. Denizci olduğu anlaşılan paşanın şahsından çok, komuta ettiği geminin vasıflarını dile getirdiği bu şiirinde şair, "alesta, kadina, lenger, pupa menzil olmak, salpa, volta çalmak, yelken açmak" vb. gemicilikle ilgili birçok terime yer vermiştir (Cangöz, 2010: 79-80). Siyâhî ayrıca, paşanın yönetiminde son derece güzel bir bağ hâline gelen Kıbrıs'a sıla-yı rahim yapmak arzusunda olduğunu dile getirmiş, paşadan buna vesile olması talebinde bulunmuştur.

Kıbrıs ile bağlantılı ikinci kasîde, Kıbrıs Vâlisi Ömer Paşa medhindedir. Siyâhî Dede bu şiirinde ada halkı için "Kıbrıs kavmi, cezîre kavmi" ibarelerini kullanmış, her seviyeden insanın paşanın idâresinden memnun olduğunu belirtmiştir. Aynı şiirde paşanın Kıbrıs'ta yaptırdığı bir kasrın da övgüsü yapılmış ve inşâsının tamamlanması üzerine bir de tarih düşürülmüştür (K. XV/29-31, 48, Dîvân, vr. 26a-26b).

Siyâhî Dede'nin Kıbrıs hakkında en fazla beyite yer verdiği şiiri ise Mısrılızâde İbrahim Paşa medhinde kaleme aldığı kasidesidir. Bu şiirde Kıbrıs, “memleket-i hoş-bünyâd, memleket-i meymenet” vb. şeklinde adlandırılmış, şiirde paşadan ziyade Akdeniz'de yer alan Rodos, Sakız, Mora ve Kıbrıs adalarının çeşitli özellikleri dile getirilmiştir. Bu şiirde de “fora, forsa, isparçene, sipsi, silistre, siya-esfurya, sugurya” vb. birçok denizcilik terimine yer verilmiş (Cangöz, 2010: 91-95), ayrıca adanın pek çok vasfına değinilmiştir:

“Bu dünyada ne olursa hemen Kıbrıs'ta da olmaktadır. Ada toprağı, aralarında elmasın da bulunduğu birçok mâden bakımından hayli zengindir. Adanın bağ ve bahçeleri son derece güzel, nehri Ceyhun'a gıpta ettirir. Sünbül, lâlê gibi çiçekleri çok hoş, havası ve suyu latiftir. Hurma fidanlarıyla Bağdat'ı andıran adanın halkının çoğu zühd ve salah ehli olup ilimle meşgul olmaktadır. Bunlardan kimisi maksadına ermiş, kimisi ise hayret vâdisinde başına buyruk gezmektedir. Kıbrıs adasını yaşlı genç herkes nimet ile anmaktadır”. Siyâhî, adanın bu olumlu vasıflarının ardından olumsuz özelliklerine yer verir:

“Tüm bu güzelliklere sahip olmasına rağmen bahtı adayı devlet gözünden gizlemiş, kazâ rüzgârı onu parçalanmış bir gemi misâli, korkunç özelliklere sahip bir körfezin içine düşürmüştür. Ada halkı da o gemi içinde kaynar sudaki balık gibi çırpınıp durmaktadır. Üstelik o gemi, zaman zaman fitne rüzgârıyla karaya vurmakta, ne dümeni ne de sereni kaldığından âdeta tamamen batmak üzeredir”. Siyâhî Dede, şiirin sonuna doğru ve paşayı övgü sadedinde, Kıbrıs bu hâlde ve halk kurtulmaktan tamamen ümidi kesmek üzere iken paşanın Hızır gibi yetiştiğini, âdeta ada halkı boğulmakta iken kanca atıp kurtardığını, bilhassa adaya korsanlık için gelen kalyonları batırdığını, ada halkının paşa sâyesinde güven ve huzur imkânı elde ettiğini belirtir (XVI/1-78, Divân, vr. 27a-29a).

Siyâhî Dede'nin, devlet erkânının övgüsünde yazmış olduğu ve bir kısmına kısaca değindiğimiz medhiyelerinde, bilhassa Nef'î'den hayli etkilendiğini düşündüğümüz fahriyelerinde oldukça üst perdeden seslendiği görülür. Yine tıpkı Nef'î gibi bazı kasidelerinin nesib bölümlerini, kalemi vb. üzerinden tamamen kendi şairliğinin övgüsüne ayırır ve bu tavrını bazı şiirlerinde medhiye bölümlerinde de sürdürür. Bu vb. uygulamalar, Şeyh Gâlip'ten de hatırlanacağı üzere, şairlik gücü söz konusu olduğunda tevâzuun bir kenara bırakılabildiğini akla getirmektedir. Siyâhî Dede, mesnevî tarzında kaleme aldığı ve tamamı 34 beyitten oluşan münâcâtının büyük bir kısmında Cenâb-ı Hak'tan, “gönlünü hikmet suyunun kaynağı eylemesi, papağan gibi konuşmaya başlaması, şeydâ bülbül gibi inlemesi, sözlerinin baştan başa sihir gibi

olması, hünerli şairlik yaratılışına güç vermesi, söz söyleme tahtında kendisini azimli kılması, eserinin itibarlı olması, şiirini ve dîvânını aşk ehline âşinâ kılması, rahmetle yâd olunmasına vesile kılması” vb. için niyazda bulunur (Arz-ı Münâcât Be-Hâcet Revâ, Dîvân, vr. 5b-6b). Siyâhî Dede'nin, büyük oranda poetik içerikli pek çok talebini bu şekilde münâcât başlığı altında, üstelik ısrarlı bir şekilde dile getirmesi, gelenekte sıkça karşılaştığımız bir durum değildir. Bununla birlikte kanaatimizce şiirin dikkate değer bir diğer yanı, şairin poetikasına dâir önemli ipuçları taşıyor olmasıdır.²¹

Siyâhî'nin kaleme aldığı tarih manzûmelerinin tamamına yakını kıt'a-i kebîre şeklindedir. Bunlardan bazılarının lafzen ve mânânen söylenmiş târihlerden oluştuğu, yazılma sebepleri bakımından da çeşitliliğe sahip oldukları görülmektedir. Tarihlerin bir kısmı, aralarında II. Süleyman ve II. Ahmed'in de yer aldığı devrin pâdişahları ile Kıbrıs Vâlisi Baba Hasan Paşa gibi devlet ricâli için ve daha ziyade çeşitli makamlara tâyin vb. hadiseler üzerine tebrik sadedinde yazılmıştır. Bir kısmı ise doğum, hac, sünnet merasimi vb. faaliyetler ile büyük çoğunluğu Kıbrıs'ta gerçekleştirilen câmi, tekke, kasr, han, köprü ve çeşme gibi çeşitli mekânların inşâ ya da onarım faaliyetleri vesilesi ile kaleme alınmıştır. Avcı Mehmed olarak da bilinen IV. Mehmed (ö. 1104/1692-1693) eliyle, mevlevihânelere yönelik yasakların kalkması ve mukabeleye izin verilmesi üzerine yazılmış olan 1095/1683-1684 tarihli manzûme, tekkenin tarihi bakımından önemli sayılabilecek örneklerdendir (T. XII, Dîvân, vr. 54b).

Siyâhî Dede'nin gazelleri çoğunlukla âşıkâne ve rindâne/ârifâne tarzda kaleme alınmıştır. Şairin gazellerinde en fazla işlediği konu aşk olup bunlarda rindçe bir edayla aşkın, sevgilinin ve de âşğın türlü hâllerinin dile getirildiği görülür:

Tîr-i müjendir ey şûh dilde figâna bâis
Hûn-rîz-i çeşm-i mestindir bunca kana bâis (G. XVII, Dîvân, vr. 61a)

Rağm-ı ağıyâra Siyâhî gece bir dilber ile
Sundular birbirine hayli zarîfâne kadeh (G. XX, Dîvân, vr. 61b)

Sâkiyâ bezme getir câm-ı safâyı demidir
Tutalım elde asâ-veş yine pîrâne kadeh (G. XX, Dîvân, vr. 61b)

21 Şairliğine vurgu yaptığı diğer örnekler için bk. “Tûti-i mu'cize-güyân-ı zamândır kalemim / Ya'ni kim nâtuka-pîrâ-yı zebândir kalemim” (K. XI/1, *Divân*, vr. 19a), “Ben ol sâhib-kırân-ı arsa-i nazmım ki destimde / Olur çün kilik-i ser-tîzim iki başlı bir ejderhâ” (K. XII/36, *Divân*, vr. 21b), “Bana teslim oldu şimdi kişver-i ma'nâ-yı nazm / Rüstem-i tab'ım revâc-ı Hüsrev ü Hâkân verir” (K. XVIII/80, *Divân*, vr. 32b), “Bendedir şimdi kilid-i genc-i ma'nâ-yı sühan / Şehsüvâr-ı arsa-i nazm olduğum günden ayân” (K. XXIII/54, *Divân*, vr. 41a).

Sâkî mey sun âşık-ı ser-meste ki ser-germ urup

Başlasın arz-ı niyâza bî-hicâb olsun da gör (G. XXV, Dîvân, vr. 62b)

Sadece mecâzî, yahut hem mecâzî hem de hakikî anlamın bir arada söz konusu edildiği düşünülen bu vb. örneklerde geçen “şeh, şeh-i hûbân, şeh-levend, civan, âşık, zülf, had, ruh, kad, çeşm, leb, gonca-fem; harâbat, sâkî, mey, meyhâne, sâgar, mest, rind, zâhid” vb. kelimelerin tasavvuf ıstılahındaki karşılıklarının farklı bir anlam katmanına yol açabildiği bilinmektedir. Siyâhî Dede'nin bu tür bir şiir dilini tercih etmesinde, klâsik şiir geleneğinin yanı sıra; şairin yaşadığı yüzyılda meydana gelen medrese-tekke mücadelesi de etkili olmuş olmalıdır. Hatırlanacağı üzere, yine o dönemde aralarında sûfilerin ve şeyhülislâmların da bulunduğu birçok şair, Kadızâdelilerin tarikatlar üzerindeki baskısına bir tepki olarak, “dilber, zülf, dehen, şarap, sâkî, kadeh, mest, meyhâne” vb. teşbih ve mecaz unsurlarını, sadece hayallerini şekillendirmede, duygu ve düşüncelerini ifade etmede değil, aynı zamanda anılan çevrelere tepki olarak bilinçli ve de ısrarlı bir şekilde kullanmışlardır. Bununla birlikte Siyâhî Dede'nin gazelleri arasında doğrudan tasavvufî anlamın kastedildiği ve ârifâne bir söyleyişin hâkim olduğu örnekler de hayli fazladır:

Neşe-i bezm-i elestdir kim Siyâhî rûz u şeb

Küşe-i meyhânede mest ü harâb olmak bana (G. II, Dîvân, vr. 59a)

Bülbül-i aşkım ki nâle hem-zebân olmaz bana

Gülşen-i vahdetde keşf-i râza cân olmaz bana (G. III, Dîvân, vr. 59a)

Güftâr-ı Siyâhîde olan neşve-i hikmet

Bir turfa haberdir o ki rindâna münâsib (G. XIII, Dîvân, vr. 60b)

beyitleri bunlara birer örnektir.

Siyâhî ayrıca, Esrar Dede'nin “şâirâne” nitelemesini açıklar mâhiyette, klâsik şiirin pek çok özelliğini şiirlerine başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Örneğin “Ey nigâh-ı gamze kasdın nidüğün bilsem bana” mısraıyla başlayan gazeli, sevgilinin türlü güzellik unsurlarının övgüsünde ve de âşıkâne tarzda kaleme alınmış olup, aynı zamanda şairin klâsik şiirin mazmunlar dünyasına olan vukûfiyetini göstermektedir. Ayrıca sevgilinin âşıklarına olan acımasızlığının ve âşığın sevgiliye olan özleminin dile getirildiği bu gazel, şarkı havasında olup yer yer Nedim'i çağrıştırmaktadır (G. IV, Dîvân, vr. 59a).

Siyâhî Dede'nin kendi şairliğine övgüde de bulunduğu “olur” redifli gazeli âşıkâne-rindâne tarzda yazılmış bir şiir olup aşkın ve safânın inceliklerine dâir ipuçları barındırmaktadır (G. XXXII, Dîvân, vr. 63b). Ârifâne tarzda

yazdığı “Ben ol sebük-rev-i deşt-i fenâya hem-pâyım” mısraıyla başlayan gazelinde şair, bu kez kendi hâline dâir türlü tavsiflerde bulunur ve “sebük-rev-i deşt-i fenâya hem-pâ, nişîn-i kûh-ı kanâat, nedîm-i ankâ, sebû be-dest-i elest, mest-i esmâ, cenâb-ı dergeh-i Mollâ’ya cebîn-sâ, garîk-ı bahr-i siyâh, fûnûn-ı sihr ü beyânda dem-i Mesîhâ” olduğunu dile getirir. Bununla birlikte şairin asıl amacı kendisine değil, bu hâle ulaşmasına vesile olduğunu belirttiği Mevlânâ hazretlerine minnettârlığını sunmaktır (G. LX, Dîvân vr. 68a).

Yine örneğin,

Geldi nevrûz-ı safâ gülzâra düşdü âb u tâb
Zümre-i rind-i sebû-âşâma oldu feth-i bâb (G. XI, Dîvân, vr. 60a)

matlâ’lı gazelinde bir rind-meşrep şair olarak karşımıza çıkan Siyâhî Dede,

Bu dehr-i pîre-zenin handesine aldanma
Olur mu sâhire-i bî-emân ile ülfet (G. XVI, Dîvân, vr. 61a)

mısralarında ise dünyaya aldanmamak gerektiğini belirten nasihatçı yönüyle karşımıza çıkar. Bu tür şiirlerinin fazlalığı onun aynı zamanda döneminde hâkim olan akımlardan hikemî tarza daha yakın bir tavır takındığını gösterir. Buna karşın onda, dönemin bir diğer güçlü edebî akımı olan sebk-i Hindî’nin bâriz özelliklerine ise pek rastlanmaz.

“Günbed-i kasr-ı inâyetdir külâh-ı Mevlevî” mısraıyla başlayan şiiri ise, Mevlevî şairlerin duygu ve düşüncelerini dile getirmede çokça tercih ettikleri “külâh-ı Mevlevî” redifli bir gazeldir. Siyâhî Dede’nin bu gazelini, Hz. Mevlânâ neslinden olduğunu belirttiği Bostan Efendi’nin eliyle külâh giymesi üzerine yazdığı anlaşılmaktadır. Orijinal tavsif ve teşbihler kullanmada hayli başarılı olduğu görülen şair, Mevlevî külâhı için “Günbed-i kasr-ı inâyet, sâye-i mihr-i sa’âdet, çetr-i himâyet, miğfer-i tâc-ı şecâ’at, câm-ı hidâyet, kün-gür-i ‘arş-ı velâyet, tâc-ı zer-dûz-ı kanâat, sâgar-ı nûr-ı şefâ’at” vd. nitelemelerde bulunmuştur (G. LXXXI, Dîvân, vr. 70b).

Siyâhî’nin de dîvân şiirinin geleneksel yapısına bağlı olarak en fazla 5 beyitlik gazeller yazdığı, biri hâriç gazellerinin tamamında mahlas kullandığı, gazellerinin kullanılan dil bakımından genelde sâde oldukları görülmektedir. Bu fasla dâir son söz olarak ayrıca şairin hemen her harften gazel yazdığını, 1 gazelinin 4 beyitlik, 3 gazelinin ise müzeyyel olduğunu belirtmek gerekir (Genç, 2010: 226; Cangöz, 2010: XXXVIII).

Sonuç:

Siyâhî Mustafa Dede, dönemin güçlü isimleri arasında yer alan Nef'î, Neşâtî gibi şairlerden izler taşıyan, bilhassa şairlik gücünü dile getirmek söz konusu olduğunda pek de mütevâzı davranmayan, klâsik şiirin geleneğine vâkıf bir şairdir. O, özellikle bazı kasidelerinde yer verdiği gemicilik ve mûsikî terimlerinden de anlaşılacağı üzere, farklı yönleri bulunan bir şair olup ayrıca güçlü bir tasavvufî kimliğe sahiptir. Bir diğer ifadeyle Siyâhî Dede, aynı zamanda ârif bir şeyh olarak, genelde tasavvuf kültürünün özelde ise Mevlevîliğin Kıbrıs'ta gelişip yerleşmesinde ciddi katkılar sağlamış önemli bir şahsiyettir.

Şiirlerini incelediğimizde bunların birkaç grupta toplanabildiğini görmekteyiz. Kasîde nazım şekliyle yazılan şiirlerin bir kısmı dinî-tasavvufî bir içeriğe sahipken, bir kısmında ise daha ziyade memdûhun övgüsü dile getirilmiş, bu vesile ile büyük oranda Kıbrıs'a dâir türlü gözlem ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Aynı zamanda güçlü bir sosyal yönünün bulunduğu bilinen şairin tarihlerinin çoğu başta Kıbrıs olmak üzere, çeşitli yerlerdeki inşâî faaliyetlere dâir düşürülmüştür. Gazellerinin büyük bir kısmının ise âşikâneverindâne tarzda kaleme alındığı, bilhassa makta beyitlerinde şairliğine ilişkin değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir.

Şiirlerinde feleğe sıklıkla çatan şair, zaman zaman felekle uğraşmayı bırakıp kendi hâline bakması gerektiği uyarısında bulunmakta, nefesine uymaktan ötürü duyduğu pişmanlığı çokça dile getirdiği görülmektedir. Bu yönüyle klâsik bir sûfî tavrını yansıtan Siyâhî Dede, şayet âh edecekse yine nefsi yüzünden âh etmesi, kendisini âciz bilip aklıyla gururlanmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Bir derviş gibi sürekli nefsiyle mücâdele hâlinde olduğu anlaşılan şair, sonunda ağlamayı kendisine bir huy edinmesini ve yüzünü niyaz toprağına sürmesini, canının, rûhunun da bedeni gibi siyah olmamasının ise ancak Allah'ın affıyla mümkün olabileceğini dile getirmektedir.

Bilhassa dinî-tasavvufî içerikli şiirlerinden hareketle, Siyâhî Dede'nin şiir yazmaktaki amaçlarından birinin, hemen her Mevlevî şairde olduğu gibi, Mevlânâ hazretleri ve Mevlevîlik övgüsünde bulunmak olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte şairin, kasîde sunmayı aynı zamanda Kıbrıs'a dair gözlem ve tespitlerini anlatmaya, hasret duygularını terennüm etmeye vesile kıldığı anlaşılmaktadır. Bir diğer ifadeyle Siyâhî Dede, doğup büyüdüğü, yetiştiği, kısaca asıl vatanı olarak gördüğü Kıbrıs'a şiirlerinde yoğun bir şekilde yer vermiş tam bir Kıbrıs âşığı ve şairidir.

Divân şiirinin geleneksel mazmun dünyasına sıkça yer vermekle birlikte, ele aldığı unsurları büyük oranda âşikâne ve rindâne tarzda sunan Siyâhî

Dede, bilhassa gazellerinde renkli ve canlı bir anlatım sergilemiş, sahip olduğu tasavvufî neşveyi şiirlerinde samimî bir şekilde ve bazen bir âşık, bazen bir rind, bazen de ârif bir şeyh edâsıyla yansıtmıştır. Gazellerinde daha ziyâde hem mecâzî hem de ilâhî anlamda ele alındığı izlenimi uyandıracak şekilde aşkın, âşıklığın hâlleri, sevgilinin türlü güzellik unsurlarının tasvir, tavsif ve övgüsü; mey, mest, meyhâne ve ilgili unsurların tasviri; dünyanın geçiciliği ve feleğin türlü hilelerine aldanmamak gerektiği, döneminde yaşanan tarihatler üzerindeki baskılara çoğu üstü kapalı eleştiri, şairliğinin türlü özellikleri vs. üzerinde durulmuştur.

Son söz olarak belirtmek gerekirse, klâsik tekke şairlerinden çok mutasavvıf dîvân şairlerine daha yakın bir yerde durduğunu, kasîdelerinde Nef'î'den, gazellerinde ise daha ziyade başta şeyhi Dânişi Ali Dede olmak üzere, Nâbi ve Neşâtî'den etkilendiğini düşündüğümüz Siyâhî Dede birçok büyük şairin bulunduğu bir dönemde yaşamış ve adını tezkirelere yazdırmayı başarmış güçlü fakat değeri yeterince vurgulanmamış bir şairimizdir.

Gazellerinden Örnekler

1²²

GAZEL

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Bülbül-i aşkım ki nâle hem-zebân olmaz bana
Gülşen-i vahdetde keşf-i râza cân olmaz bana
- 2 Şehsüvâr-ı deşt-i tecrîdim ki mânend-i Mesîh
Künbed-i eflâk-i çârüm de mekân olmaz bana
- 3 Ol hü mâ-yı âlî-pervâz-ı kanâ'at-perverim
Kûşe-i tâc-ı Sikender âşiyân olmaz bana
- 4 Bir aceb pervâneyim ki yanmada aşk oduna
Âteş-efrûz-ı semender hem-inân olmaz bana
- 5 Şöyle mest oldum Siyâhî-veş mey-i aşk ile kim
Âmed ü reft-i gam u şadî ayân olmaz bana

22 *Dîvân*, vr. 58b; Cangöz, a. g. t., s. 191-192.

2²³

GAZEL

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Bûs-ı la'lin teşne-dil uşşâka sükkerden lezîz
Şemme-i zülfün dimâğ-ı cânâ anberden lezîz
- 2 Bulmadı ayn-ı visâlinde gönül pervâne-veş
Şem'-i ruhsârında cânâ sûziş-i perden lezîz
- 3 Sahn-ı gülşende gelir uşşâka ey nahl-i revân
Cilve-sâz-ı kâmetin serv-i sanavberden lezîz
- 4 Su içirmem cennet-i kûyumda uşşâka demiş
Ol şeker lebden bu düşnâm ise Kevserden lezîz
- 5 Medh-i hüsnüyle o şuhun nola olursa sezâ
Şi'r-i pür-şevk-i Siyâhî bezme sâgardan lezîz

3²⁴

GAZEL

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

- 1 Ben ol sebük-rev-i deşt-i fenâya hem-pâyım
Nişîn-i kûh-ı kanâat nedîm-i ankâyım
- 2 Kilîd-i genc-i ma'ârif müsellemler oldu bana
Serîr-i memleket-i ma'nîye çü dârâyım
- 3 Sebû be-dûş-ı elestim mey-i belâ nûşum
Şikeste şîşe-i hûşum ki mest-i esmâyım
- 4 Sikender olsa da nâdâna ser-fürû etmem
Cenâb-ı dergeh-i Mollâ'ya çün cebîn-sâyım
- 5 Siyâhî gibi olunca garîk-ı nûr-ı siyâh
Fünûn-ı sihr [ü] beyânda dem-i Mesîhâ'yım

23 *Divân*, vr. 62a; Cangöz, *a. g. t.*, s. 204.

24 *Divân*, vr. 68a-68b; Cangöz, *a. g. t.*, s. 227-228; *Mecmua*, Akkuş vd., s. 89. Divânda 10 beyitlik müzeyyel bir gazel olan bu şiirde, örnek olmasından da hareketle, ana gövde olarak *Mecmua*'daki 5 beyitlik şekil esas alınmıştır. Divânda ayrıca, bu gazelin Siyâhî Dede'nin aynı zamanda şair olan oğlu Ârif Mehmed Dede tarafından ve 5 beyit üzerinden yapılmış bir de tahmisi bulunmaktadır (bk. *Divân*, vr. 57b; Genç, 2010: 354). Tahmis edilen bu şeklin *Mecmua*'da bulunmasından da hareketle, divânın başka nüshalarının olabileceğini düşünmekteyiz.

4²⁵

GAZEL

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Bir aceb devre erişdik kim döner peymâne yok
Bezm-i işretde yanar bir şem' yok pervâne yok
- 2 Bir harâb-âbâda geldik kim dem-i nevrûzda
Gülşen-i meyhâne yok bir bülbül-i mestâne yok
- 3 Ser-be-ser sahn-ı çemenzârı gezip seyr eyledim
Lâle-veş destinde bir sâgar tutar rindâne yok
- 4 Hayf bir şûha gönül verdim ki bîm-i gamzeden
Kâkül-i bendinde râhatla yatar dîvâne yok
- 5 Ey Siyâhî râh-ı aşk içre bugün âzâde-ser
Hâne-berdûş-ı fenâ bir âşık-ı merdâne yok

5²⁶

GAZEL

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Kangı devletdir ki çarh âhir anı let etmeye
Câm-ı ayşın devr ile nîş-i melâlet etmeye
- 2 Kangı sâgardır [aceb] leb-rîz-i sahbâ-yı safâ
Kim anı seng-i felâhan-ı gam işkest etmeye
- 3 Rüstem-âsâ bir ser-efrâz-ı zamân gördün mü hiç
Zâl-i dehr anı kemend-i mekr ile pest etmeye
- 4 Gül gibi bezm-i visâl-i yâr ile handân iken
Lâle-veş bağrın anın pür-dâğ-ı hasret etmeye
- 5 Var mı bir esbâb-ı cem'iyet Siyâhî ki aceb
Tünd-bâd-ı dehr anı nâlân-ı mihnet etmeye

25 *Divân*, vr. 66b-67a; Cangöz, a. g. t., s. 222.

26 *Divân*, vr. 70a; Cangöz, a. g. t., s. 234.

GAZEL

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

- 1 Günbed-i kasr-ı inâyetdir külâh-ı Mevlevî
Sâye-i mihr-i sa'âdetdir külâh-ı Mevlevî
- 2 Fark-ı uşşâkı tef ü tâb-ı kazâdan hıfz için
Gûyiyâ çetr-i himâyetdir külâh-ı Mevlevî
- 3 Ejder-i nefis ile ceng-âver olan pür dillere
Miğfer-i tâc-ı şecâ'atdir külâh-ı Mevlevî
- 4 Lücce-i bahr-i hakâyıktan olupdur âşikâr
Bir habâb-ı ayn-ı hâletdir külâh-ı Mevlevî
- 5 Bezm-i vahdetde şarâb-ı aşk ile lebrîz olup
Devr eder câm-ı hidâyetdir külâh-ı Mevlevî
- 6 Nükte-i remz-i 'ale'l-'arş istivâdır istivâ
Küngür-i 'arş-ı velâyetdir külâh-ı Mevlevî
- 7 Pâdişâh-ı mülk-i tecrîde Siyâhî bî-gümân
Tâc-ı zer-dûz-ı kanâatdir külâh-ı Mevlevî
- 8 Bâ-husûs ol nesl-i pâk-i mazhar-ı nûr-ı Celâl
Dest-i lütfundan kerâmetdir külâh-ı Mevlevî
- 9 Ya'ni ol Bostân Efendi Hazreti'nden bahş olan
Sâgar-ı nûr-ı şefâ'atdir külâh-ı Mevlevî

27 *Divân*, vr. 70b; Cangöz, a. g. t., s. 242-243.

Kaynakça

- Ahmed Hâlis Dede. *Tufeylü Menâkibi'l-Kibârı Mevlevî Fî-Menkabeti Hazret-i Şeyh Sâ-kibi'l-Ma'nevî*, Süleymaniye Ktp. Nâfiz Paşa, nr. 1186,
- Alasya, Halil Fikret. "Lefkoşa Mevlevî Tekkesi", Selçuk Ü., I. Milletlerarası Mevlâna Kongresi, Konya 3-5 Mayıs 1987, *Tebliğler*, Konya 1988, s. 99-108,
- Ali Enver. *Semâhâne-i Edeb*, Âlem Matbaası, İstanbul 1309,
- Altan, Mustafa Haşim. *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi*, c. 2, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, Girne-Kıbrıs 1986,
- Arı, Ahmet. *Mevlevîlikte Bir Hânedânlık Kurucusu Sâkib Dede ve Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003,
- Cangöz, Gülşah. *Siyâhî Dede Dîvânı, İnceleme-Transkripsiyonlu Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2010,
- Eren, Abdullah. "Siyâhî, Mustafa Siyâhî Dede", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi*, www.turkedebiyatisimlersözlüğü.com (Erişim Tarihi: 15. 9. 2016),
- Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâyı Mevleviyye*, Hazırlayan: İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000,
- Eyice, Semavi, "Ahmed Paşa Câmii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 2, İstanbul 1989, s. 115,
- Fedai, Harid. *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*, KKTC Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997,
- Fedai, Harid-Altan, Mustafa Haşim. *Lefkoşa Mevlevihanesi*, KKTC Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997,
- Fedai, Harid. "Lefkoşa Mevlevihânesi", Celal Bayar Üniversitesi II. Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevihâneler Sempozyumu, 18-20 Aralık Manisa 2012, *Kıbrıs Türk Kültürü Bildiriler-II*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 375-390,
- Genç, İlhan. "Kıbrıs Lefkoşe Mevlevihânesi'nde Yetişmiş Mevlevî-Divan Şairleri", II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24-27 Kasım 1998, Gazimağusa KKTC, *Türkçe Bildiriler*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Gazimağusa 1999, III, 59-66,
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969,
- Hüseyin Fahreddin Dede. *Müntehabât-ı FahrîlMecmua*, Hazırlayan: Mehmed Akkuş-Abdülmecit İslamoğlu-Abdurrahman Adak, Mevlânâ Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, Ankara 2010,
- Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*, V, Hazırlayan: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006,
- İlgar, Yusuf. *Karahisâr-ı Sâhib Sultan Dîvânî Mevlevihânesi ve Mevlevî Meşhurları*, Hz. Mevlânâ'nın Doğumunun 800. Yılı Anısına, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar 2008,

- Kaya, Bayram Ali. *Tekke Kapısı, Yenikapı Mevlevihânesi'nin İnsanları*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul 2012,
- Mehmed Sirâceddin. *Mecma'ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, Hazırlayan: Mehmet Arslan, Dilek Matbaacılık, Sivas 1994,
- Mustafa Safâyî. *Tezkire-i Safâyî, İnceleme-Metin-İndeks*, Hazırlayan: Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005,
- Numan, İbrahim. "Lefkoşe Mevlevihânesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 27, Ankara 2003, s. 126-127,
- Özönder, Hasan. "Kıbrıs'ta Mevlevilik ve Mevlevihâneler", Selçuk Ü., VI. Millî Mevlânâ Kongresi, Konya 24-25 Mayıs 1992, *Tebliğler*, Konya 1993, s. 108-117,
- Sahîh Ahmed Dede. *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye, Mevlevilerin Tarihi*, Hazırlayan: Cem Zorlu, İnsan Yayınları, İstanbul 2003,
- Sâkıb Dede. *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*, II-III, Mısır 1283,
- Sâlim, *Tezkire-i Sâlim*, Dersââdet Matbaası, İstanbul 1315,
- Siyâhî Mustafa Dede. *Dîvân-ı Siyâhî Dede*, Ârif Hikmet Ktp., nr. 150/811, Medine (Bu nüshanın bir kopyası için bk. Süleymaniye Ktp., Özel, Mikrofilm nr. 2892),
- Süleymaniye Ktp., Galata Mevlevihânesi Koleksiyonu, *Mecmûatü'l-Eş'âr*, nr. 196, a. e., Hazırlayan: Ahmet Mermer-Ahmet Selahattin Hidayetoğlu-Mustafa Erdoğan-Neslihan Koç Keskin, *Osmanlı Şiirinde Mevlânâ Övgüleri ve Mevlevilik Unsurları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009,
- Şarlı, Mahmut. "Medîne-i Münevvere'deki Ârif Hikmet Bey Kütüphanesi'nde Bulunan Edebiyatla İlgili Türkçe Yazma Eserler", *ktp. isam. org. tr/pdfdrg/D01445/2001-11/2001-11-SARLIM. pdf*, s. 106, 25. 7. 2016,
- Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekâyiü'l-Fudalâ*, IV, Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989,
- Tuman, Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nâilî*, I, Hazırlayan: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.